

*Голові спеціалізованої вченої ради
Д 26.053.12 в Національному педагогічному
університеті імені М. П. Драгоманова,
доктору політичних наук, професору
Бабкіній О. В.*

ВІДГУК

**офіційного опонента Козьми Василя Васильовича
на дисертаційну роботу Гіоане Ірини Миколаївни
«Феномен політичного вибору як взаємодія свободи та відповідальності:
політико-культурний аспект»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук
за спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія**

Актуальність теми дослідження. Серед важливих демократичних прав і свобод громадян визначимо можливість брати участь у політичному житті країни та впливати на політичний процес. Водночас, люди долучаються до політичного життя з різним ступенем інтенсивності та обирають різні форми такої участі: одні цікавляться політичними новинами, беруть участь у мітингах та демонстраціях, вступають чи приєднуються до різноманітних суспільно-політичних організацій тощо. Інші, навпаки, намагаються уникати політичні питання, не виявляють політичної активності. У сучасній науці існує чимало теорій, що пояснюють зміст, види, причини та наслідки тієї чи іншої політичної, а також електоральної поведінки. В цьому контексті помітним є інтерес вітчизняних науковців до тематики політичного вибору, про що свідчить і дисертаційне дослідження І. М. Гіоане.

Поділяємо думку авторки, що проблема політичного вибору належить до актуальних і недостатньо досліджених у сучасній вітчизняній політичній науці. Це пов'язано з тим, що політичний вибір часто розглядається лише в електорально-процедурному контексті, у відриві від політико-культурних, ціннісних складових його реалізації. Безумовно, провідну роль у забезпеченні якості та ефективності політичного вибору відіграє взаємодія таких його ціннісних характеристик як свобода та відповідальність. Варто вказати, що

їхній діалектичний взаємозв'язок лише «загострюється» в умовах соціальних перетворень і трансформацій. Сьогодні, коли Україна переживає події, пов'язані з російською агресією, перспективи розвитку нашого суспільства, зокрема і розвиток демократичної політичної культури залежать від трансформації форм буття кожної окремої людини як унікального соціального «атома». Відповідно, і проблема свободи та відповідальності особистості в межах політичного вибору набувають нових пізнавальних горизонтів.

Дисертація виконана як складова комплексної наукової теми кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 24 лютого 2015 року).

Авторка дисертаційної роботи поставила за **мету** визначити природу, сутність й основні детермінанти здійснення та реалізації політичного вибору в умовах демократичних перетворень як взаємодії свободи та відповідальності, а також розкриття їхнього діалектичного поєднання в сучасних українських політичних реаліях. Досягнення цієї мети, на думку Гіоане І. М., обумовлює вирішення таких дослідницьких **завдань**: уточнити теоретико-методологічні засади дослідження феномену політичного вибору, осмислити його аксіологічну та праксеологічну основи; визначити та дослідити детермінуючі чинники, які обумовлюють політичний вибір особистості в демократичному суспільстві; проаналізувати особливості правового виміру політичного вибору в контексті взаємовпливу політичної та правової систем суспільства, а також політичної й правової культури; охарактеризувати роль інформаційного чинника, можливості мінімізації впливу на політичний вибір маніпулятивних технологій; окреслити особливості взаємозв'язку політичної культури та політичного вибору в українському суспільстві; визначити шляхи і перспективи формування культури

політичного вибору українських громадян в умовах подальшої демократизації суспільства.

Не викликає заперечень визначення **об'єкту** дослідження яким є феномен політичного вибору в умовах плюралістичного розвитку сучасного суспільства і чітка й логічна конкретизація об'єкта дослідження в **предметі** – політико-культурні засади формування та здійснення політичного вибору як взаємодії свободи та відповідальності.

Визначені мета і завдання дослідження обумовили і контури теоретико-методологічних основ дисертаційної роботи І. М. Гіюане. Так, здобувачка вказує на використання комплексу загально-філософських, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, використання яких сприяло конкретизації феномену політичного вибору, осмисленню його природи та її зумовленості особливостями розвитку демократичної політичної культури в контексті сформованості таких її цінностей як політична свобода та відповідальність. Обґрунтування положень дисертації забезпечило використання політико-культурного, аксіологічного, поведінкового, антропологічного, соціологічного, психологічного та інших підходів. Унікальність дисертаційної роботи визначає пріоритетність використання міждисциплінарного підходу до вивчення предмету дослідження, що дозволяє розкрити комплексність і багатовимірність феномену політичного вибору, а також проблеми формування демократичного політичного вибору в контексті сформованості і взаємовпливу цінностей свободи та відповідальності.

Заслуговує на позитивну оцінку знання дисертантки щодо можливостей методології дослідження та вміння адекватного відбору та оперування методами науково-пошукової роботи, що безумовно сприяло реалізації мети і завдань, а також можливості зробити внесок у наукову розробку досить складної проблеми для сучасної політичної науки.

Варто відзначити і емпіричну основу дисертаційного дослідження, використання матеріалів та результатів соціологічних досліджень, отриманих вітчизняними та зарубіжними аналітичними й дослідницькими установами, що корелюють з авторськими ідеями і міркуваннями.

Цілісність дослідження забезпечується чіткою структурою роботи, послідовністю та аргументованістю положень дисертації, що відповідають меті і завданням роботи. Структурно дисертаційне дослідження містить анотацію, вступ, чотири розділи, кожний з яких є логічним продовженням попереднього, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Так, у першому розділі – «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену політичного вибору» аналізуються теоретичні та методологічні підходи дослідження феномену політичного вибору через контекст концептуальних напрямів, що склалися в сучасній науці. Акцентується увага на проблемі правової регуляції політичного вибору (вплив інституційних, законодавчих, нормативно-правових проблем) (с. 22-57).

Можна відзначити спробу авторки критично проаналізувати теорію раціонального вибору як теоретико-методологічну основу вивчення феномену політичного вибору. В роботі справедливо зазначається, що обмеженість положень теорії раціонального вибору зумовлюється, в першу чергу, акцентуванням на максимальній особистісній вигоді, яку отримує людина. (с. 32). Далі дисертантка зазначає, що дослідницької уваги вартує і ситуаційний підхід до визначення сутності та характеристик політичного рішення, що полягає у врахуванні змінності політичних обставин та модифікації рішення відповідно до цього. Цей підхід можна розглядати як певну альтернативу до теорії раціонального вибору. Представники окресленого підходу вважають, що реальні політичні проблеми та шляхи їх вирішення є настільки складними, що їх неможливо описати за допомогою кількісних характеристик та обчислення конкретних показників корисності, які використовують прибічники теорії раціонального вибору (с. 32). Таке бачення проблеми лише підкреслює глибоке опрацювання теми дослідження.

Науковий інтерес викликає й базове визначення запропоноване дисертанткою. Політичний вибір, – пише І. Гіоане, – є комплексним поняттям, що має міждисциплінарну природу і описує феномен, який: позначає процес осмислення альтернатив і наслідків рішення; пов'язаний із сформованістю політико-культурної сфери суб'єкта вибору, передусім політичної і правової

культури та її складових; зумовлений низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників (с. 56). Наукова цінність такого формулювання полягає, на нашу думку, в обґрунтуванні використання міждисциплінарного підходу, який дозволяє розкрити багатоаспектність феномену політичного вибору.

У другому розділі – «Правові виміри політичного вибору в контексті свободи та відповідальності» розглядається співвідношення свободи і відповідальності як однієї з центральних філософських, етичних, екзистенціальних проблем. Вона є елементом і політико-правового дискурсу, через що політичний вибір розглядається Гіоане І. М. у взаємозв'язку з правовою основою, як вибір, що розкриває зв'язок політичної та правової культури (с. 58-93).

Можна погодитись із твердженням дисертантки, яка керується положеннями юснатуралістських концепцій, що політичний вибір особистості повинен мати моральний характер, а не суто утилітарний. Захищаючи власні політичні інтереси, людина не повинна нехтувати моральними нормами, оскільки у майбутньому аморальна влада нею обрана з легкістю буде порушувати її права та свободи (с. 63).

Підтримки заслуговує обґрунтування думки авторки про те, що функціонування правової держави та розвиток громадянської компетентності людини є важливими чинниками політичного вибору, оскільки лише прийняття певних законів без їх застосування у соціальних відносинах, належного сприйняття на рівні суспільної свідомості не може стати основою для політичного самовизначення особистості (с. 82).

У третьому розділі – «Детермінанти та чинники політичного вибору» ключову увагу зосереджено на визначенні основних детермінант політичного вибору особистості, а також їх субординаційній класифікації, ієрархізації в аксіологічній структурі персональних електоральних мотивацій. В цьому плані авторкою виділено та проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники політичного вибору. Особливу увагу приділено концептуально-теоретичному аналізу філософської категорії світогляду людини та ролі цього феномену у здійсненні політичного вибору (с. 94-128).

До елементів новизни можна віднести обґрунтування ідеї про те, що медійна детермінанта політичного вибору суб'єкта безпосередньо корелюється з комунікативною. Такий зв'язок визначається тим, що для здійснення політичного вибору у XXI столітті недостатньо лише отримати інформацію, важливо налагодити комунікаційний канал з представниками політичного середовища для отримання відповідей на запитання, уточнення наявної інформації, підтримки безпосереднього контакту з політиками тощо (с.102).

У четвертому розділі – «Проблеми та перспективи формування культури політичного вибору» характеризуються проблеми формування культури політичного вибору в українському суспільстві. Визначено роль соціальних дисциплін у формуванні політико-правової культури особистості, компетентностей сприйняття, аналізу та оцінки соціально-політичної дійсності. Крім того, досліджено проблему політичної та правової просвіти громадян, що реалізується різними суб'єктами – державними та громадськими організаціями, політичними партіями, засобами масової інформації, культурними та мистецькими об'єднаннями тощо, які спрямовані на людей будь-якого віку, а не лише молоді. Проаналізовано вплив засобів масової інформації та комунікації як потужних інструментів поширення політико-правових знань й інформації у демократичному, а також й інформаційному суспільстві (с.129-165).

Погодимось з автором, що успішність протистояння інформаційно-ідеологічній російській агресії залежить від низки чинників, серед яких чільне місце посідають сформовані політико-правові ціннісні настанови і переконання щодо пріоритетності прав і свобод людини, верховенства права, демократичних стандартів та правил суспільного життя, консолідації українського суспільства і цілісності держави (с.163).

Загалом обсяг дисертації складає 198 сторінок, основний зміст – 158 сторінок. Список використаних джерел містить 226 найменувань. Дисертація написана доступною науковою мовою. І. М. Гіоане продемонструвала ґрунтовне знання доробку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що вказує на достатню обізнаність щодо сучасного рівня наукового дослідження проблеми заявленої у темі роботи.

Можна констатувати, що головній меті та конкретним завданням дослідження відповідають основні положення та висновки дисертації, що мають ознаки наукової новизни. Наукова новизна дослідження є обґрунтованою (дис. с. 17-19, автореф., с. 4-5). Заслугове на увагу осмислення впливу формальних (нормативно-правових) і неформальних (політико-культурних) норм, інституційних чинників і не інституційних факторів. Авторкою з'ясовано, що саме в демократичному суспільстві актуальним є ціннісне підґрунтя політичного вибору, оскільки право, серед іншого, є результатом обговорення та консенсусу, народжується і відтворює міжсуб'єктну взаємодію. Обґрунтовано особливості реалізації принципу діалектичної єдності свободи та відповідальності як основи політичного вибору в сучасному демократичному суспільстві та виявлено значний розрив між ними в свідомості українців. Доведено, що на якість політичного вибору впливає і патерналізм, що виявляється у несформованості власної відповідальності за розвиток країни й перекладання її на інших суб'єктів політики.

Дисертаційне дослідження І. М. Гіоане має важливе теоретичне і практичне значення. Положення дисертації можуть бути корисними в подальшій науково-дослідній, політичній, громадській, експертній та освітянській діяльності. Зокрема, матеріали дисертації можуть бути використані в практичній політичній сфері, зокрема в протидії агресору щодо маніпуляції свідомістю та поведінкою людей, а також у навчальному процесі при читанні курсів «Політологія», «Політична культура», «Політична психологія», «Соціологія політики», «Політичні технології» та інші. На основі матеріалів дослідження може бути розроблений спеціальний курс для студентів, що вивчають соціальні і поведінкові науки.

Віддаючи належне позитивним здобуткам і висновкам дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне звернути увагу на дискусійні питання, а також ті, що потребують певного пояснення.

1. Дисертаційне дослідження побудоване з використанням класичних наукових підходів і принципів проте, на наш погляд, доречним було б у методологічну частину дисертації включити підходи та теорії, що досліджують

політичний вибір в умовах невизначеності та ризику, що є актуальними на сучасному етапі соціально-політичного розвитку нашої країни.

2. Потребує більшої конкретизації вивчення суб'єктів політичного вибору, зокрема визначення ролі політичної еліти у формуванні культури політичного вибору, вплив політичної еліти на вибір громадян.

3. Посилаючись на думки вітчизняних та зарубіжних науковців, авторці варто було б надавати і власне бачення та ставлення до означених проблем. Так на ст. 65 вітчизняні вчені Л. Чекаленко та М. Васильєва зазначають, що «<...> у ХХІ ст. саме духовний розквіт держави визначатиме її місце та роль у світовому співтоваристві. У другу чергу йтиме – матеріальне благополуччя та військова міць». На жаль, ідеалістична картина майбутнього, описана цими вченими, не відповідає реаліям сьогодення.

4. Досліджуючи вітчизняні реалії проведення виборів, здобувачка згадує про принцип «чесності» (с. 89) наголошуючи на тому, що він є одним із найважливіших. Проте, на наше переконання, варто більше приділяти уваги загальноприйнятим демократичним принципам проведення виборів, натомість чесність залишити в площині моралі.

5. Потребує пояснення думка авторки, що правові засади політичного вибору у «молодих демократіях», в Україні зокрема, знаходяться на стадії вдосконалення та пошуку оптимальної моделі, про що свідчать постійні зміни у виборчому законодавстві нашої країни (с. 92). На наше переконання за три десятиліття незалежності Україна використала майже всі можливі варіанти виборчих систем, неодноразово змінювала виборче законодавство і досі не знайшла оптимальної моделі. В чому ж проблема? Науковий інтерес викликає позиція дисертантки з цього питання.

6. На наш погляд, більшої уваги та конкретизації потребує висвітлення аналізу вибору (політичного, електорального) українців під час останніх виборчих кампаній, особливо в контексті ідеї щодо розриву між цінністю свободи та відповідальності.

Втім, висловлені міркування носять радше дискусійний, аніж концептуальний характер, не знижуючи загальної високої оцінки виконаного

дисертаційного дослідження, його наукової цінності й суттєво не впливають на якість представленої роботи.

Виходячи зі сказаного вище, можна зробити висновок про те, що представлене дисертаційне дослідження відповідає необхідним критеріям і містить в собі істотний елемент наукової новизни. Зміст автореферату в повній мірі відповідає тексту дисертації, а апробація основних положень та висновків дослідження вказує на фаховий рівень дисертанта. Таким чином, дисертаційне дослідження Гіоане Ірини Миколаївни «Феномен політичного вибору як взаємодія свободи та відповідальності: політико-культурний аспект», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія, відповідає вимогам, а саме пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями), авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету
фізичного виховання і спорту України

В. В. Козьма

Підпис Козьми В. В. засвідчую
Проректор з науково-педагогічної роботи
Національного університету
фізичного виховання і спорту України
доктор наук з фізичного виховання
та спорту, професор

О. В. Борисова